

Pusztay János: Szomatu. Szamojéd eposz

Nap Kiadó, Budapest, 2021. 135 l.

ISBN 978-963-332-176-8

Pusztay János nem először vállalja a feladatot, hogy a kis uráli népek nyelveinek és hiedelemviláguk fennmaradt nyomainak emléket állítson az utókor számára. A Nap Kiadó gondozásában 2017-ben *Seto* címmel megjelentetett egy nyelvtani leírást, egy szetu–magyar szótárt, Anne Vabarna szetu népi énekes munkássága nyomán egy eposzfordítást, illetve két éneket, melynek célja a szetu nyelv és kultúra bemutatása volt.¹

Az utóbbi időben Pusztay figyelme újra az eposzok felé fordult.² Szintén a Nap Kiadó gondozásában jelent meg *Szomatu* című munkája. A könyv bevezetésében a szerző az ezen területen kevésbé jártas olvasónak bemutatja az eposzalkotás, különösen az uráli népek eposzteremtésének rögzös útját. Három szakaszra osztja fel a művek keletkezésének idejét. Az eposzalkotás első hullámához sorolja a finn Kalevalát és az észti Kalevipoetet, melyek meghatározó hatást gyakoroltak a kis finnugor népek irodalmára, számos alkotás elkészítését inspirálták. A második hullámot a 20. század első szakaszára datálja, melynek során a permi, udmurt, komi, mari, szetu és obi-ugor művek születtek meg, az esetek egy részében orosz nyelven. A harmadik hullámot a 20. század második felétől a 21. század elejéig határozza meg. Mordvin, komi, udmurt, mari és vepsze művek születtek ekkor. Ehhez a korszakhoz sorolja Pusztay ezt az eposzt is.

Szintén a bevezetésben kap helyet a szamojédok rövid bemutatása. A szamojéd nyelvek a veszélyeztetettek közé sorolandók. Létüket nemcsak a népesség fogyása, hanem a szamojéd anyanyelvüket egyre kevésbé vállaló lakosság is veszélybe sodorja. A 2010-es oroszországi népszámlálás adatai szerint nyenyecnek 44 640 fő vallotta magát, de a beszélők száma már jóval kevesebb.³ A legészakibb nyelvrokonaink lakóhelyét érintő gazdasági érdekek sem segítik elő a túlélésüket. A fizikai környezetük gáz- és olajlelőhelyek közelében található, ezáltal ki vannak szolgáltatva az orosz nemzetgazdasági érdekeknek. A szamojéd népek életét a klímaváltozás is nagymértékben befolyásolja. A felmelegedéssel együtt járó környezeti katasztrófák és járványok a hagyományos, réntartás-alapú megélhetésüket veszélyeztetik.

¹ Kormos Erik: *Híradás szetu szótárakról*. FUD 28 [2021]: 520–526; Lőrincz Katalin: *Pusztay János, Seto*. FUD 24 [2017]: 376–378.

² Pusztay fordította Andrejs Pumpurs *Medveölő* című lett eposzát is 2020-ban.

³ Maticsák Sándor: *A magyar nyelv eredete és rokonsága*. Bp, 2021. 300–316; Szeverényi Sándor: *Szamojédok ma: túlélés a 21. században*. Finnugor Világ 26/1 [2021]: 10–21.

Az *Egy szamojéd eposz nyomai* című alfejezetben Pusztay bemutatja Kai Donner szölkup eposzgyűjtésére és -megalkotására tett kísérleteit. Itje, a szölkup főhős állandó küzdelmet vív az emberevő szörnyel, Püneguszéval, ám annak legyőzése után újabb ellenség jelenik meg Kerisztosz (Krisztus) személyében, akivel szemben Itje feladja a harcot. Ez a kalevalai befejezés visszaköszön a *Szomatu* 8. énekében is. Annak érdekében, hogy az olvasó a szamojéd költészethez közelebb kerüljön, a szerző egy rövid alfejezetet szentel a hőselemeknek is, melyekben rendkívül fontos szerepet tölt be a dallam és a szöveg szoros kapcsolata.

A szerző eposzkísérletként definiálja művét. A vállalt feladatot nagy körültekintéssel végezte el, a szamojéd népek mondavilágának mindegyikéből emelt át alkotásába. Pusztay az eposz formai jegyeit a *Kalevala* nyomán dolgozta ki. A mű nyolc énekből áll. Az első, *Teremtés* című fejezetben a világ létrejöttéről olvashatunk. A teremtés fontos mozzanata magának az éneknek a megszületése, amely végigkíséri az egész történetet. A két öreg isten, Num és Nga testvérek, akik állandóan vitatkoznak, végül mégis együtt alkotják meg a földet. Num a menny ura, Nga az alvilág ura lett. Num népesítette be a földet állatokkal és növényekkel, ő alkotta az első emberpárt erre az új világra. Az általuk teremtett emberpárokból lett a Nap, a Hold és Sarkcsillag. A *Teremtés* című énekben olvashatunk Égfia és Földlánya találkozásáról is. Pusztay, segítve a mű megértését, lábjegyzetek megadásával magyarázza az idegen szavakat, metaforákat, népszokásokat, pl. „szjadej – fából faragott bálvány (nyenyec nyelv)” (23).

A 2. ének a *Szomatu gyerekkora* címet viseli. Az ének kezdetén leírja a himlő pusztítását, melynek következtében majdnem kihalt az emberiség. Az egyetlen túlélő az Öreg anyó, aki megtalálja a mocsárban a gyermek Szomatut és magához veszi őt. A kisfiút Füvecske és Mohácska névre kereszteli. Egy vadászat során Szomatu találkozik Diával, a pletykák és hírek istenével, aki elétárja igazi szüleinek, valamint az Öreg anyónak a valódi kilétét. A főhős ebben az énekben kapja meg a Szomatu nevet, miután szembesül isteni származásával. „Most már tudod eredeted, születésedet ismered, felejtjük el régi neved, én új nevet adok neked.” Az első ellenségét, Parneikut, a boszorkányt is itt győzi le, akit eléget, az ő a hamvaiból születnek a vérszívó szünyogok. Ezzel a cselekménnyel indul a főhős kalandos története.

A 3. ének *Szomatu a Három Vájnál* címet viseli. A történet elején Szomatu álmot lát, ami azt mutatja neki, hogy az élete veszélyben forog. Ennek ellenére a főhős munkába áll azoknál, akik álmában az életére törtek. Így kerül Szomatu a Három Váj (Nagy Váj, Kis Váj, Nyahar Váj) gazdákhöz. Az itt töltött ideje alatt ismerkedik meg Marcj Szággal, a Szélesvállú pásztorral,

akitől egy pányvát kap, amivel végül megöli az egyik Váj számára kedves rénszarvast. Marcj Szág megvédi Szomatut a Három Váj haragjától, azonban a küzdelem végén nyomtalanul eltűnik. A gazdák a fiatal főhőst pásztorrá nevezik ki, majd évek múltán beházasítják a családjukba. Új nevet kap, Habi Jerv Oma lesz, azaz Szolga-gazda. Az énekek során többször előfordul a mesebeli hármasság: a Három Váj gazda, három esztendő telik el a pásztorlás során, három hónapig utaznak lánykérőbe egy másik családhoz, három ágra szakadó folyó, három hétig küzdenek egymással a szereplők. Az ének végén visszatér Marcj Szág és ismét a megóvjva a főhős életét azzal, hogy elmondja neki, hogyan tudja elpusztítani az ellenségét. A 3. ének bővelkedik a mesészerű elemekben. A győztes küzdelem után Szomatu hazatér és egy teljes évig alszik.

A 4. ének fedi fel a titkot, hogy Szomatunak van egy lánytestvére, Jevanekó. A *Szomatu és a Hadengoták*, *Szomatu és a Hét Domb gazdák* című történet Szomatu meggyilkolásának tervével kezdődik, melynek megvalósítása előtt Jevanekó menti meg testvérét. Hosszú ideig viszontagságos körülmények között menekülnek Szomatu ellenségei előtt, mígnem Szihhiv Szohó, a Hét Domb gazdák húga megszánja őket, és segít nekik. Míg az ének kezdetén a főhős gyámolatlan gyermekként jelenik meg, az idő előrehaladtával győzedelmes hős válik belőle. Megbosszulja az embereken elkövetett igazságtalanságokat, jóvátételt vesz és leszámol az ellenfeleivel, de kegyelmet is gyakorol. Ebben az énekben mutatkozik meg isteni mivolta, itt történik a legtöbb isteni cselekedet.

5. énekben (*Szomatu feleségének halála*) asszonyát, Szihhiv Szohó gazdák hűgát elrabolja a Szörny-tunguz. Ezúttal az eposzban első alkalommal Szomatu nem jár sikerrel.

A 6., *Szomatu a sámánnál* című ének előrevetíti Szomatu hanyatlását, vele együtt pedig az ősi istenek és szellemek végét is. Vilka, az Urálnál élő sámán eredettörténetének megismerése után misztikus rituálé veszi kezdetét. Vilka Szomatu jövőjét tudakolja a szellemektől és Num-istentől, majd beteljesíti saját sorsát is, a Föld gondviselőjévé válik.

A 7. ének (*Szomatu feleségül veszi Öreg Tunguz lányát*) eltér az eddig megszokottaktól. Öt alfejezetre oszlik. Először megismerjük Szomatu új szándékát, miszerint feleséget keres magának. A szihirtyák és az óriások földjén keresztül vezet az útja. Végül feleségül kéri az Öreg Tunguztól a lányát. Az öreg beleegyezik a házasságba, később azonban Szomatu ellen fordul, és megpróbálja harc árán visszaszerezni gyermekét. Ebben a harcban mindenki elbukik, még Szomatu is csak segítséggel tud diadalmaskodni. A győzedelmes hős és ifjú felesége hazatérnek és sorsuk jóra fordul.

„Égfia, Földlány fia, győzedelmes hős” gonosz gazdákkal és szörnyekkel hadakozik, akikkel napokig, hetekig, sőt egy teljes hónapig is képes küzdeni, majd végül felülkerekedik rajtuk. Az utolsó, 8. énekben azonban Szomatu végső ellenfele az oroszok atyja, Kerisztosz, akivel szemben már erőtlén. Kalevalai befejezéssel zárul az eposz: Szomatu visszavonul és „Várja, hogy eljön az idő, amikor majd visszatérhet, ebben bíznak az emberek, reméli Szomatu népe”. A pogány isteneket háttérbe szorítja a kereszténység. A szamojéd népek túlélése mind a fizikai környezetben, mind a szellemi szférában is kérdésessé vált.

Pusztay János eposzteremtő kísérlete eléri a célját, méltó irodalmi mű megalkotásával őrzi meg az utókor számára a szamojéd nép mitológiáját és népköltészeti értékeit.

VÁRNAGY EDINA
DOI: 10.52401/fud/2022/22